

Addendum Hoofdstuk 10.

Niet alleen in het Bijbelboek Spreuken maar ook elders in het Oude Testament komen poëtische stijlfiguren of literaire genres uit de wijsheidsliteratuur voor. We noemen hieronder in alfabetische volgorde de volgende eigenschappen van deze stijlfiguren:

Acrostichon. Een acrostichon is kort geformuleerd een naamdicht of lettervers. Het is een gedicht waarvan meestal de eerste letter van het eerste woord van elke regel of strofe achter elkaar gelezen zelf ook een woord of zin vormen. Een voorbeeld is ons volkslied, het Wilhelmus. De beginletters van de eerste regel van elk couplet vormen de naam: Wilhelmus van Nassov.

Het Oude Testament maakt veelvuldig gebruik van de structuur van acrosticha om een bepaalde boodschap duidelijk te maken. Het is een belangrijke techniek van de wijsheidsliteratuur die vanouds vanaf de achttiende eeuw voor Christus gewoonte was bij de Israël omringende volken niet alleen in Mesopotamië, in allerlei Sumerische, Babylonische en Akkadische literatuur maar ook in Egypte, Phœnicië en Ugarit. Wanneer we in het Bijbelboek Spreuken de structuur van het acrostichon aantreffen berust dit derhalve op een oud gebruik. Trouwens deze structuur vinden we door heel het Oude Testament heen.

Voorbeelden zijn: Psalm 9; 10; 25; 34; 37; 111; 112; 119; 145; Spreuken 31:10-31; Klaagliederen 1-4; Nahum 1; en in de Dodezeerollen van Qumran (11Q^{Ps}). Uit deze voorbeelden blijkt wel dat het eerste woord van elk vers (of versdeel) begint met de eerste letter van het Hebreeuwse alfabet (א), het tweede vers met de volgende letter (ב) enzovoorts. Op die manier kan men in elk geval de letters van het Hebreeuwse alfabet dat uit 22 letters bestaat leren. In de Masoretische tekst is dit als zodanig ook aangegeven. In sommige gevallen is deze structuur niet geheel consequent door gevoerd.

Opmerkelijk is dat bij Psalm 119 de eerste letter van het eerste achttal verzen begint met een א, alef, de eerste letter van het tweede achttal verzen begint met een ב, bet, enzovoorts, totdat de laatste letter van het laatste achttal verzen begint met de laatste letter van het Hebreeuwse alfabet, een ת. Zodoende bestaat Psalm 119 uit $8 \times 22 = 176$ verzen. In de Psalmberijming van 1773 is dat volgehouden, in die zin dat deze voor de helft bekort is en bestaat uit 88 verzen. Met andere woorden, vers 25 berijmd correspondeert met de verzen 49-50 onberijmd.

Trouwens in Psalm 119 treffen we door de hele psalm acht synonieme woorden aan die alle refereren aan de Pentateuch (in het Hebreeuws: תורה, "onderwijzing", דבר, "woord", משפט, "recht", עדות, "getuigenis", מצוה, "bevel", מקים, "bevestigen", פקודים, "verordeningen" en אמרה, "reden"). Eigenlijk is deze psalm één loflied op de vreeze des HEEREN die het beginsel der wijsheid is.

Opmerkelijk is ten tweede dat de acrostische structuur ook in Klaagliederen 3 consequent is volgehouden zodat het eerste drietal verzen begint met een א, het tweede drietal met een ב, enzovoorts, totdat het laatste drietal begint met de laatste letter van het Hebreeuwse alfabet, een ת. Klaagliederen 3 bestaat dus totaal uit $3 \times 22 = 66$ verzen.

Wat Spreuken 31:10-31 betreft is Ruth het beste voorbeeld van de adeldom van de deugdlijke huisvrouw. In de Biblia Hebraica komen na het Bijbelboek Spreuken dan ook twee andere Bijbelboeken die over vrouwen gaan, te weten de Bijbelboeken Ruth en Hooglied.

In het algemeen is de vorm van een alfabetisch acrostichon de perfecte vorm om gezamenlijke lofzegging en klaagzang uit te drukken. Het valt op dat het gebed in het Bijbelboek Spreuken zelden voorkomt behalve in hoofdstuk 30:7-9.

Er is ook sprake van een acrostische structuur zonder alfabetische rangschikking. De hoofdstukken bestaan dan doorgaans uit 22 verzen naar de letters van het Hebreeuwse alfabet. Voorbeelden zijn: Ruth 4; Psalm 33; 38; 94; 103; Spreuken 2; 5; 8:1-11, 12-21, 22-31, 32-35; 9:1-18; Klaagliederen 5. Het blijkt dat het gebruik van acrosticha niet zozeer bedoeld is ter versiering van een tekst of spreuk maar deel is van een communicatief proces. Er is op die manier sprake van een zekere didactische kwaliteit in de wijsheidsliteratuur. Het gaat er dan niet zozeer om wat iemand zegt maar hoe iemand zijn woorden kiest.

Aforisme. Een aforisme is een korte, bondige uitspraak van vaak niet meer dan een regel lang en bevat een in een spreuk geformuleerde boodschap van wijsheid van algemene strekking. Het lijkt op een soort tegeltjeswijsheid. Iemand heeft dat een maxiwijsheid in een minivorm genoemd.

Ik geef een paar voorbeelden van aforismen van de bekende Engelse dichter William Shakespeare: "Luister naar ieders kritiek, maar behoud uw eigen oordeel." "De hele wereld is een schouwtoneel en alle mensen zijn maar acteurs." "Een blijmoedig hart loopt de hele dag; een bedroefd hart is na een mijl al vermoeid." Een paar voorbeelden van aforismen van de bekende Griekse wijsgeer Socrates: "Ik weet slechts één ding: dat ik niets weet." "Een goed mens eet en drinkt om te leven, een slecht mens leeft om te eten en drinken." "Wie niet tevreden is met wat hij heeft, zal ook niet tevreden zijn met wat hij krijgt." Ten slotte nog één voorbeeld van mijn leermeester, professor G. Quispel: "Hij is zo conservatief, dat hij zijn tijd ver vooruit is."

Wat het gebruik van aforismen betreft in de wijsheidsliteratuur in de hoofdstukken 10-29 van het Bijbelboek Spreuken vormen ze het hoofdbestanddeel. Als voorbeeld noem ik Spreuken 11:2. *'Als de hovaardigheid komt, zal de schande ook komen; maar met de ootmoedigen is wijsheid.'* Sommige geleerden willen daaruit concluderen dat Spreuken 1-9 waar deze stijflijn niet voorkomt van later datum is dan Spreuken 10-29 terwijl anderen juist benadrukken dat dit eerder wijst op Egyptische invloeden dan op Hellenistische. In het algemeen zijn Hebreeuwse aforismen korter dan Egyptische. Gelet op bovenstaande lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat Spreuken 1-9 vroeg te dateren is uit de tijd van Salomo.

Het is duidelijk, dat de wereld, die de HEERE geschapen heeft gecompliceerder en de schok door de zonde bij de mens ingewikkelder is dan aforistische wijsheid kan begrijpen. Wordt een aforisme wat langer dan normaal spreken we van een epigram; een woord uit de wijsheidsliteratuur. Ook epigrammen komen voor in het Oude Testament. De psalmen 16, 56-60 zijn door David beschreven als een epigram: een "gouden kleinood" (in het Hebreeuws: מכתם). Het gaat daarbij om een bepaalde woordspeling of pointe.

Vormen van het gebruik van wijsheid inclusief aforismen komen ook bij de Profeten voor. Voorbeelden zijn Jesaja 5; 10:15; 28; 65:18; Jeremia 8:4; 13:12; 15:12; 23:28; 31:29; 49:24; Ezechiël 11:3; 16:44; 18:2; Hosea 7:4-5; Amos 3:3-6; 6:12. Amos 3:6b zegt: *'Zal er een kwaad in de stad zijn, dat de HEERE niet doet?'*

Allegorie. Allegorie is een metafoor, beeldspraak of zinnebeeld van een zaak, persoon of begrip die door het hele boek heen tot het einde toe volgehouden wordt. Allegorische uitleg van de Bijbel was vroeger zeer gebruikelijk bij joodse uitleggers (bijvoorbeeld in de targum op het Bijbelboek Hooglied uit de zevende eeuw voor Christus), christelijke uitleggers (bij de kerkvaders van de tweede tot vijfde eeuw na Christus), en ook nu nog waarbij men vaak niet voldoende oog heeft voor de letterlijke betekenis van de tekst. Rabbi Aqiba noemde het Hooglied het heilige der heiligen van de Heilige Schrift. Door allegorische verklaringen hebben Rabbijnse geleerden het Bijbelboek Hooglied verbonden met het feest van het Pascha en het Bijbelboek Ruth met het Pinksterfeest.

Denk bij allegorie aan gedeelten uit Ezechiël (Ezechiël 16; 23), Hosea (Hosea 1-3) en Hooglied (de liefde tussen man en vrouw als allegorie voor de liefde van de hemelse Bruidegom Christus voor Zijn bruid, de Kerk) voor wat het Oude Testament aangaat. Diverse verklaringen van Ds. James Durham (het Hooglied, 2 delen, Kampen, 2007), Ds. Abraham Hellenbroek (het Hooglied van Salomo verklaart en vergeestelykt, 2 delen, Rotterdam, 1720) en het proefschrift van Dr. Izak Boot (de allegorische uitlegging van het Hooglied, voornamelijk in Nederland, Woerden, 1971) wijzen daar ook op.

Denk wat het Nieuwe Testament betreft aan de Openbaring aan Johannes (de dieren voor Gods troon (Openbaring 4), de zeven zegels (Openbaring 5-6), de zeven engelen met de zeven bazuinen (Openbaring 8-11) en de zeven fiolen (Openbaring 16-18) als allegorie van de Kerk door de loop der tijd en hoe het zal zijn bij Christus' wederkomst, enzovoorts. We denken daarbij aan de verklaringen over Openbaring door James Durham. Luther wees in zijn tijd op Paulus' allegorisch gebruik van Sara en Hagar in Galaten 4:20-31. Zie ook de kanttekeningen op de Statenvertaling bij Galaten 4:24.

Nu moeten we met allegorie wel oppassen. Ongemerkt vloeit je erin door en wordt zo'n allegorie de enige verklaring van de Heilige Schrift en worden zij veroordeeld die deze verklaring niet overnemen omdat ze niet verlicht zouden zijn. Je moet erop letten of allegorische verklaringen een Schriftuurlijke basis hebben en door de Bijbel zelf bevestigd worden. Eigenlijk is allegorie meer een interpretatiemethode en een zaak van hermeneutiek dan een specifiek genre van een bepaalde Bijbeltekst.

Komt allegorie ook in het Bijbelboek Spreuken voor? Allegorische teksten spelen zeker een rol in Spreuken. Voorbeelden zijn Spreuken 1:20-33; 8; 9. Maar nogmaals we moeten met de interpretatie daarvan wel oppassen. Wanneer we bovengenoemde Schriftgedeelten bestuderen dienen we eerst een letterlijke interpretatie te geven van het geheel. Waarom schrijf ik dit? Vanwege het volgende.

In de tweede tot en met de vierde eeuw na Christus is er over de interpretatie van Spreuken 8:22-31 een heuse kerkstrijd gevoerd. Daar waren aan de ene kant de Arianen onder aanvoering van Arius, bisschop van Alexandrië, en aan de andere kant zijn tegenstanders onder aanvoering van Athanasius, eveneens bisschop van Alexandrië; zeg maar de orthodoxen. Bij deze strijd ging het erom of Christus God Zelf was of niet. Arius zei: Christus is geschapen (Christus is ομοιουσιος: van gelijke Wezen met God). En Athanasius zei: Christus is God ((Christus is ομοουσιος: van hetzelfde Wezen met God; één lettertje (-ι-) verschil!)). Daarbij speelde de verklaring van Spreuken 8:22-31 een grote rol; juist wat de allegorische uitleg betreft.

In Spreuken 8:22-31 wordt van de Wijsheid Die als Persoon is ingevoerd in de letterlijke uitleg gezegd dat Deze niet door God geschapen is maar wel dat Deze er naast God was voordat Hij de wereld schiep. Arius echter stelde in zijn allegorische uitleg dat de Persoon van de Wijsheid Christus is Die door God geschapen zou zijn. Dus is Hij niet God Zelf. Christelijke kerkvaders uit het Oosten hadden het met deze

allegorische verklaring moeilijk. Ook zij zagen wel de lijn naar Christus maar ontkenden dat Deze geschapen en dus alleen mens was. Zij kwamen ertegen in verzet.

Op het Concilie van Nicea van 325 jaar na Christus is door de Kerk verklaard dat Christus waarlijk God en waarlijk mens was (vere Deus, vere homo: $\epsilon\nu$ $\pi\rho\sigma\omega\pi\omicron\nu\varsigma$, $\mu\iota\alpha$ $\phi\upsilon\sigma\iota\varsigma$). Het mysterie is mysterie gebleven. Later is dit nog eens bevestigd op het Concilie van Constantinopel in 381 jaar na Christus terwijl toen ook gesteld is dat tevens de Heilige Geest samen met de Vader en de Zoon waarachtig God is. Dit is het zogenaamde nicaeno-constantinopolitanum die als de Geloofsbelijdenis van Nicea achter in ons psalmboekje staat vermeld (in het Grieks: “ $\mu\iota\alpha$ $\omicron\upsilon\sigma\tau\alpha$, $\tau\rho\epsilon\iota\varsigma$ $\upsilon\pi\omicron\sigma\tau\alpha\sigma\epsilon\iota\varsigma$ ”; of in het Latijn: “una substantia, tres personae”: één Wezen, drie Personen).

Maar hoe legde Athanasius die vanwege deze kerkstrijd, dus vanwege het verschil om die ene ι , vijfmaal verbannen is Spreuken 8:22-31 uit? Hij heeft een boek in het Grieks geschreven met als Latijnse titel: “De incarnatione Verbi”, “Over de vleeswording van het Woord (=Christus)”. Hij houdt vast aan Christus als de Zoon van God maar stelt ook dat Christus het Woord van God is (zie Johannes 1) en als het vlees geworden Woord geschapen is. Daarvan getuigt Spreuken 8:22-31.

Christelijke kerkvaders gebruikten allegorische verklaringen om de diepere betekenis van teksten uit het Bijbelboek Prediker te verstaan, bijvoorbeeld door te stellen dat Prediker 4:12 aanduiding is van de Drieëenheid. In elk geval is daarvoor allegorie niet bedoeld. Rabbijnse uitleggers die vasthielden aan het auteurschap van Spreuken door Salomo, ook van de hoofdstukken 30-31, gebruikten allegorische verklaringen om dat duidelijk te maken. Agur in Spreuken 30 zou komen van de stam אגור dat “verzamelen” betekent; want Salomo heeft de woorden van de תורה (de wet) verzameld. En Spreuken 31 zou ook van Salomo afkomstig zijn want hij sprak tot God net als koning Lemuël, in het Hebreeuws למואל, dat betekent: die tot God spreekt.

In elk geval behoort allegorie tot een van de meest karakteristieke literaire genres in de wijsheidsliteratuur in het algemeen en in het Bijbelboek Spreuken in het bijzonder om het onderwijs in een bepaalde vorm te verduidelijken opdat het daardoor gemakkelijk gememoriseerd kan worden en op geschikte momenten geciteerd. Allegorie is vooral voor de exegese van belang. De vorm is die van de משל dat gewoonlijk door spreuk wordt weergegeven waarover later meer (zie ook Ezechiël 17:1-10; 20:45-49). Soms zijn een paar spreuken via allegorie aan elkaar gekoppeld zoals Spreuken 10:25-26; 14:26-27; 27:15-16. Sommige verklaarders willen Vrouwe Wijsheid in Spreuken 9:1-12 zien als een allegorie van Spreuken 31:10-31 terwijl anderen dat ontkennen.

Duidelijk is dat allegorische verklaringen in de loop van de eeuwen vanaf de Vroege Kerk vaak gebruikt werden. In de Middeleeuwen bijvoorbeeld werd Psalm 52 als volgt uitgelegd: David is een beeld van Christus; Saul een beeld van de joden die Christus aan het kruis hebben geslagen; Doëg een beeld van Judas; en Achimelech een beeld van de uitverkoren kerk. In de Reformatie is duidelijk dat Luther meer van allegorische verklaringen hield dan Calvijn. De laatste verwierp deze interpretatie in principe en zocht bij het verstaan van een Bijbeltekst eerst naar een letterlijke verklaring via grammaticale en historische analyse. Ik veronderstel dat dit misschien de reden zou kunnen zijn dat de Geneefse hervormer zich niet gewaagd heeft aan een verklaring van de Openbaring aan Johannes.

Alliteratie. Alliteratie, letterrijm, kennen ook wij bij gelijkheid van beginmedeklinkers. Voorbeelden zijn bekend: “de drukker dacht duistere dingen”; “Leentje zag Lotje lopen langs de lange Lindelaan”. Tenzij we de Tenach in de oorspronkelijke taal lezen zullen we alliteratie en in het algemeen fonologische gedeelten nauwelijks bespeuren omdat alliteratie, assonantie, paranomasia en rijm in het Hebreeuws zijn weggevallen wanneer we de tekst in vertaling lezen. We weten namelijk niet hoe het Hebreeuws vroeger is uitgesproken. Overigens is alliteratie al een oud gebruik. Het kwam in Akkadische epi voor zoals in “ludlul bel nemeqi”, “ik zal prijzen de heer der wijsheid”.

In lyrische, emotionele gedichten wordt van dit literaire genre gebruik gemaakt; ook in het Hebreeuws. Immers, een derde deel van het Oude Testament is poëtisch. Psalm 114 is een voorbeeld van zo’n lyrisch gedicht. Soms komt men bij het lezen in het Hebreeuws alliteratie tegen als herhaling van dezelfde consonant zoals bijvoorbeeld in Psalm 127:1 en 2 en Spreuken 30:20 maar het is wel zeldzaam. Hooglied 1:3 is tevens een voorbeeld van alliteratie waarbij we ook assonantie en consonantie (=gelijkluidendheid) aantreffen. Zie ook in het Hebreeuws Genesis 11:3.

Assonantie. Assonantie is gelijkheid van klinkers in beklemtoonde lettergrepen in poëzie of proza. Voorbeeld is: 1672, het rampjaar want “het volk was redeloos, de regering was radeloos en het land reddeloos”. Hier zie je alliteratie, herhaling van de “r”, en assonantie, herhaling van de derde lettergreep “loos” bij elkaar.

Wat ik echter boven onder “alliteratie” geschreven hebben geldt nog meer voor “assonantie” aangezien we niet weten hoe het Hebreeuws vroeger is uitgesproken en we ook weinig weten van het ritme. Met behulp van de vocalen (a, e/i, o/u) kon men bepaalde vormen van assonantie uitdrukken. Voorbeeld is Prediker 7:2. In Psalm 122:7a staat שְׁלֹמֹה, sjaloom, en in vers 7b שְׁלֹוה, sjalooch.

Beeldspraak. Beeldspraak draagt bij aan de beknoptheid van de poëzie (zie onder). Auteurs kunnen hun boodschap met minder woorden overbrengen. En dat is de bedoeling. Deze indirecte wijze van spreken stimuleert de verbeelding. Denk aan de beelden van de dieren als aanduiding van verschrikkelijke koninkrijken in Daniël 7. Het spreken in beelden is een centraal thema in de poëzie ook van het Oude Testament. Een beeld is een woord dat een concreet voorwerp of een concrete handeling weergeeft en vormt de essentie van poëzie. De Bijbel is een boek van beelden en motieven vooral in de Bijbelse wijsheidsliteratuur.

Omdat Israël een landelijke maatschappij was met weinig industrie gebruikte men vaak beelden van dieren, bloemen of andere zaken. Wat dieren betreft denk ik aan:

“Leeuw” (Richteren 14:5; Psalm 22:14; 104:21; Spreuken 19:12; 20:2; 28:1; 30:31; Jesaja 5:29; Jeremia 2:15; 51:38; Ezechiël 22:25; Hosea 11:10; Amos 3:4, 8; Zefanja 3:3); “hert” (Psalm 42:2-3, 8); “vogel” (Spreuken 1:17; 6:5; 7:23; 27:8); “ree” (Spreuken 6:5); “varken” (Spreuken 11:22); “os” (Spreuken 14:4; 15:17); “paard” (Spreuken 21:31; 26:3); “arend” (Spreuken 23:5; 30:19); “slang” (Spreuken 23:32; 30:19); “mus en zwaluw” (Spreuken 26:2); “ezel” (Spreuken 26:3); “bloedzuiger” (Spreuken 30:15); en “mier, konijn, sprinkhaan, spin” (Spreuken 30:25-28).

Een ander beeld is dat van “ijzeren dorswagens (Amos 1:3).

Beelden als “huis” (Spreuken 7:27; 15:25; 17:13); “tent” (Spreuken 14:11); en “paleis” (Spreuken 30:28) herinneren aan bouwkunde.

Teksten als: “poort of poorten” (Spreuken 1:21; 8:3, 34; 18:11; 22:22; 24:7; 31:23) - niet anders doet Christus in Mattheüs 7:13-14; en Lukas 13:24); “sterkte” (Spreuken 10:29); “sterke toren” (Spreuken 18:10); en “stenen scheidsmuur” (Spreuken 24:31) zijn beelden uit het militaire leven.

Volgende categorieën zijn beelden, ontleend aan “water en zee” (Spreuken 8:28-29); “schepping” in Spreuken 2:19; 3:2, 11-12, 16, 18-20; 4:10, 23; 6:23; 8:22-31, 35; 9:11; 17:12; 20:2; 25:26; 26:1-2; 30:4, 24-28; “dood of een kind des doods” in Spreuken 1:12; 5:22; 15:11; 22:15; 23:13-14; 29:15; en “orde in Spreuken 6:6-11.

Bekend is ook die van Psalm 27:1 *‘de HEERE is mijn Licht en mijn Heil, voor wien zou ik vrezzen? De HEERE is mijns levenskracht, voor wien zou ik vervaard zijn?’*.

Andere beelden – ik noem ze slechts - zijn die van “Gods aanwezigheid (Spreuken 2:7-8); “een luiaard” (Spreuken 15:19); “een goddeloze” (Spreuken 6:12-15); van “verderving” (Spreuken 1:20-33; 4:6; 6:32; 10:28; 11:7, 9; 16:18; 18:12; 19:9, 13; 21:28; 24:21-22; 29:1, 3); en van “dwaasheid” (Spreuken 1:4, 10-19, 22, 32; 3:34; 8:5; 9:7, 8, 12; 10-15; 17:7; 18:2; 21:11, 24; 22:15; 26:4-5; 28:26; 30:2, 32). Denk ook aan de beeldspraak van de vreemde vrouw wier positie is die tussen een overspelige vrouw en een prostituée en een symbool is van het grootste kwaad (Spreuken 2:16; 5:3, 20; 6:24, 26; 7; 8; 9; 23:22-25, 27; 31).

Ik denk ook aan beeldspraak over “leven” in Spreuken 1:7; 2:19; 3; 4; 5:6; 6:23; 8:1-9:12; 13:11; 15:24, 33; 21:6. Beeldspraak over “bergen” is te vinden in Spreuken 8:24-29; en over “bescherming” in Spreuken 2:11; 4:4-6; 6:20-24; 13:3; 16:17; 18:10; 19:16; 21:23.

Beeldspraak over het “koninklijke hof” vind ik in Spreuken 14:35; 16:10-15; 25:1; en over “oorlogvoering” in Spreuken 1:10-19; 11:11-14; 12:6; 18:10; 24:5; 25:18; 30:5.

We vinden ook in de Psalmen allerlei beeldspraak zoals Psalm 68:22. En tevens in de Bijbelboeken Hooglied en Klaagliederen. Doorgaans wordt beeldspraak gevormd via *metonymie* en *metafoor* (zie onder). Natuurlijk dienen we wel op onze hoede te zijn om het beeld te verwarren voor een bepaalde zaak want dan zitten we op het verkeerde spoor. Dat is voor een juiste exegetische niet bevorderlijk.

Beknoptheid. De wijsheidsliteratuur in het algemeen en de poëtische stijl in het Bijbelboek Spreuken in het bijzonder kenmerkt zich in beknopte, puntig geformuleerde zinnen en spreuken. Er zit een wereld van gedachten achter. En het is de taak van de exegeet om de boodschap van deze spreuken (משלי, misje) te ontvouwen. Door het beperken van voegwoorden, voorzetsels en door beeldspraak (zie boven) zegt de wijze Salomo veel met weinig woorden. Overigens is deze stijlfiguur beter te ontdekken in het Hebreeuwse origineel dan in vertalingen.

Als voorbeelden noem ik: Psalm 3:2-3 (vertrouwen op God ondanks mensen); Psalm 23:1a (Davids pastorale: de HEERE is mijn Herder); Psalm 70:3a (roep om Gods wraak tegen vijanden); Psalm 88:6 (in het graf is geen verwachting); Psalm 98:1a (Gods wonderen prijzen); Psalm 107:32 (lof aan God); Psalm 131 (afhankelijkheid); Psalm 137:1-3 (moedeloosheid); en Spreuken 31:4 (wijn of sterkedrank drinken is voor koningen en prinses niet goed).

Chiasme. Chiasme is een literair genre dat bestaat uit een herhaling van woordparen of zinnen in omgekeerde volgorde. De naam komt van de Griekse hoofdletter “CHI” of X. Deze letter beeldt een kruis uit dat verwisseling tussen de eerste en tweede helft van een vers of versdeel voorstelt. Als je bijvoorbeeld zegt: “dames (A) en heren (B), jongens (B) en meisje (A)”, dan gebruik je een chiasme omdat er een bepaalde overeenkomst is want “heren” worden met “jongens” verbonden en “dames” met “meisjes”:

een schema van ABBA. Deze overeenkomst kan grammaticaal zijn, met dezelfde naamval of een bepaalde woordsoort maar ook inhoudelijk.

Het is duidelijk, dat dit chiasme vaak voorkomt in poëtische gedeelten van het Oude Testament en van de wijsheidsliteratuur bijvoorbeeld bij het vergelijken van de herhaling in een vers of een versdeel. Als voorbeeld noem ik Psalm 91:14: *'Dewijl hij Mij zeer bemint (A), spreekt God, zo zal Ik hem uit-helpen (B); Ik zal hem op een hoogte stellen (B), want hij kent Mijn Naam (A)'*. Het is een open deur dat de ontdekking van een chiasmatische structuur bij de exegese zeer belangrijk is.

Een wat ingewikkelder voorbeeld van een chiasmatische structuur is Genesis 11:1-9. Hier is de chiasmatische structuur duidelijk te zien gegroepeerd om vers 5a want Gods ingrijpen is het keerpunt.

Genesis 11:1	A
Genesis 11:2	B
Genesis 11:3a	C
Genesis 11:3b	D
Genesis 11:4a	E
Genesis 11:4b	F
Genesis 11:5a 'Toen kwam de HEERE neder'	
Genesis 11:5b	F
Genesis 11:5c	E
Genesis 11:6	D
Genesis 11:7	C
Genesis 11:8	B
Genesis 11:9	A

Een voorbeeld van een chiasmatische structuur van hele hoofdstukken is Daniël 2-7.

Daniël 2a	A
Daniël 3b	B
Daniël 4c	C
Daniël 5c (hoogmoed van koningen van Babel)	C
Daniël 7a (vier koninkrijken)	B
Daniël 6b (verlossing)	A

We wijzen op de chiasmatische structuur in Numeri 14:2; 30:15-16; 33:52-56; Zacharia 1:7-6:8; 9-14. Mijn opmerking bij alliteratie en assonantie (zie boven) dat je een en ander dient te lezen in het Hebreeuws en niet in vertalingen geldt ook voor chiasme en chiasmatische structuren. Zie Job 17:7a en 7b; Psalm 26:4-5; Prediker 7:1. In het algemeen is het literair genre van chiasme in het Hebreeuws te ontdekken door:

- Herhaling van dezelfde klanken;
- Herhaling van identieke of synonieme woorden;
- Herhaling van grammaticale componenten (onderwerp (A) – werkwoord (B) – voorwerp (C) – voorwerp (C) – werkwoord (B) – onderwerp (A)); en
- Herhaling van componenten die aan elkaar verwant zijn.

De stijlfiguur van chiasme en chiasmatische structuren is, zoals gezegd, in het Oude Testament belangrijk en vanuit het Hebreeuws betrekkelijk makkelijk te ontdekken indien men weet waar men op moet letten. Zie Psalm 7:16-17; 36:6-7; 72:1-2; 86; 101:3-7; Spreuken 10:1, 12; 13:21-22; 16:7, 15, 28; 18:6-7.

Een aparte plaats nemen Spreuken 1:10-19 en 1:20-33 in. Spreuken 1:10-19 bevat een vermaning in verband met rijkdom, waarbij de chiasmatische structuur als volgt blijkt:

Spreuken 1:10	A
Spreuken 1:10a	A 1
Spreuken 1:10b	A 2
Spreuken 1:11-14	B
Spreuken 1:11-12	B 1
Spreuken 1:13	B 2
Spreuken 1:14	B 3
Spreuken 1:15-18	B
Spreuken 1:15	B 3
Spreuken 1:16	B 2
Spreuken 1:17-18	B 1
Spreuken 1:19	A

In Spreuken 1:20-33, een vermaning tot wijsheid, blijkt ook een chiasmatische structuur:

Spreuken 1:20-21	A
Spreuken 1:22-27, deel 1	B
Spreuken 1:22-23a	B 1
Spreuken 1:23b-23c	B 2

Spreuken 1:24-25		B 3
Spreuken 1:26		B 4
Spreuken 1:27		B 5
Spreuken 1:28-33, deel 2	B	
Spreuken 1:28		B 4
Spreuken 1:29-30		B 3
Spreuken 1:31		B 2
Spreuken 1:32-33	B1	

Sommige Oudtestamentici hebben in Spreuken 1:8-9:18 een chiasme gezien in acht delen. Uit bovenstaande is wel duidelijk geworden dat chiasme een methode is om de voorliggende tekst te verstaan. Omdat het gebruik van chiasme en chiastische structuren duidt op het kunstzinnige karakter van de tekst is de rol van een schrijver (Hebreeuws: סופר, sefer) significant. Schrijven was in Egypte, Kanaän en Ugarit belangrijk. Er waren veel analfabeten. Vergelijk Spreuken 3:3; 7:3; Prediker 12:12.

Didactische structuur. Een zekere didactische (onderwijzende) structuur vinden we niet alleen in de historische boeken maar ook in de wijsheidsliteratuur van het Oude Testament. Een goed voorbeeld daarvan is Psalm 119 dat ik al eerder noemde onder het kopje *Acrostichon*. Het hele Spreukenboek staat vol met dergelijke onderwijzingen. We zien hetzelfde trouwens bij de paranetische gedeeltes in de apostolische brieven van het Nieuwe Testament.

Ellips. Een ellips is een stijlfiguur van een vers waarin een vereist grammaticaal element (een woord, werkwoord, etc.) ontbreekt hetgeen dan een structureel gat veroorzaakt, maar dat bij lezers en hoorders als bekend wordt verondersteld. Bijvoorbeeld in de zin: "Majo eet sinaasappels en Harry appels". Dan is deze zin een elliptische constructie omdat het woord "eet" bij "en Harry appels" ontbreekt, maar schrijver en lezer begrijpen het verband.

Ellips wordt in het Oude Testament in proza en vooral in poëzie algemeen gebruikt. We kunnen het een beetje vergelijken met bepaalde schuin gedrukte woorden in onze Statenvertaling die voor het verband zijn toegevoegd maar in de oorspronkelijke tekst niet staan. Zowel grammaticaal als syntactisch moet een elliptische constructie aan de volgende voorwaarden voldoen:

- Er moet aan het einde van het ene vers(deel) en aan het einde van het andere vers(deel) gelijkwaardigheid zijn; doorgaans te vertalen met "en" (1 Samuël 30:22; Jesaja 41:7).
- Ook moet er zowel bij het ene vers(deel) als bij het andere vers(deel) overeenstemming zijn (Psalm 121:6).
- Ook moet er zowel bij het ene vers(deel) als bij het andere vers(deel) woordelijke identiteit zijn (Psalm 20:8).

Vergelijk verder voor elliptische constructies teksten als: Genesis 7:2; 27:12; 28:20; 31:40; 42:7; 43:32; Exodus 32:27; Leviticus 26:19; Numeri 23:7; Deuteronomium 17:17; 32:13; Richteren 6:37; 1 Koningen 20:32; Psalm 103:7; Jesaja 1:21; 1:27; 17:13; 49:23.

Epigram. Al eerder heb ik epigram of epigrammen genoemd (zie onder *aforisme*). Het is een genre uit de wijsheidsliteratuur. Onder *aforisme* heb ik enkele voorbeelden genoemd.

Gebed. Gebed wordt omschreven als spreken met God. In het gebed ontmoet ik God in leven en sterven. Hoewel het woord "gebed" (in het Hebreeuws een vorm van פלל, palal) weinig in het Bijbelboek Spreuken voorkomt – er wordt in Spreuken 30:7-9 één kort gebed overgeleverd – komt de zaak vaak voor in de wijsheidsliteratuur in het algemeen maar in het bijzonder in de Psalmen. Want psalmen zijn als het ware gebeden van gelovigen die ze in alle omstandigheden tot hun God hebben opgezonden.

In het Bijbelboek Ruth krijgt het gebed een belangrijke plaats (Ruth 2:12; 3:9). Denk ook aan het Bijbelboek Esther (Esther 4:15-16). Gebeden dienden bij de joden bijvoorbeeld om de מגילות (feestrollen) levendig in herinnering te houden. Naar aanleiding van het Bijbelboek Esther werd bij de instelling van het Poerimfeest als volgt gebeden door joodse gelovigen: "Gezegend zijt Gij, God, onze HEERE, Koning der ganse aarde, Die ons geheiligt heeft door Zijn gebeden en ons bevolen heeft te lezen uit de מגילה (feestrol). Gezegend zijt Gij, God, onze HEERE, Koning der ganse aarde, Die wonderen gedaan heeft aan onze vaders in de dagen vanouds. Gezegend zijt Gij, God, onze HEERE, Koning der ganse aarde, Die ons heeft levend gemaakt, ons hebt onderhouden en bewaard en ons tot hiertoe gespaard."

Dit gebed werd vaak gebeden wanneer joden in het verborgen Poerimfeest hielden in concentratiekampen zoals Auschwitz, Dachau, Treblinka en Bergen-Belsen in de tijd van de Tweede Wereldoorlog toen 6.000.000 (zes miljoen!) joden zijn vermoord. Trouwens, in de patristische en allegorische uitleg van de kerkvaders van de Vroege Kerk werd juist in de gebeden een link gelegd tussen het Bijbelboek Esther en de HEERE Jezus. Hij schaamt Zich niet in Zijn openbare gebeden Zijn ziel uit te storten voor God en kan zo Zijn volk te hulp komen in al hun ellende en nood. Hij heeft de nacht in eenzaamheid doorgebracht om tot

Zijn Vader te bidden (Mattheüs 14:23). Hij heeft gehoorzaamheid geleerd uit hetgeen Hij heeft geleden en leeft altijd om voor ons te bidden (Hebreë 7:25).

Heel de Bijbel, zowel Oude als Nieuwe Testament, zowel proza als poëzie, is vol van gebeden al zijn ze lang niet allemaal op schrift gesteld. De zaak is duidelijk. Te denken valt aan het gebed van Abraham voor Sodom (Genesis 18:23-33); van Eliëzer om een vrouw voor Izak (Genesis 24:12-15); van Jakob bij Bethel (Genesis 28:16-22), enzovoorts. Te denken valt aan het gebed van Elia op de Karmel (1 Koningen 18) en van Elisa bij Dothan (2 Koningen 6:8-23). Te denken valt aan het gebed van Job voor zijn zogenaamde vrienden, Elifaz, Bildad en Zofar (Job 42:1-9). Te denken valt aan het gebed van Jesaja om verlossing (Jesaja 63:7-64:12). Te denken valt aan het gebed van Jona in de buik van de vis (Jona 2) en aan het gegeven dat de HEERE Zich laat verbidden door de gebeden van de koning van Ninevé en de Ninevieten door het oordeel uit te stellen (Jona 3). Tenslotte valt te denken aan het gebed van Habakuk (Habakuk 1-3).

Zij die Gods aangezicht persoonlijk vaak in gebed hebben gezocht zijn vanzelfsprekend David en Salomo. De psalmen getuigen ervan. Denk ook aan Salomo's gebed om wijsheid (1 Koningen 3:5-15). De zaak van het gebed en aanbidding van God – die nauw verbonden is met de vreeze des HEEREN – komt voor in het Bijbelboek Spreuken (Spreuken 1:7; 3:9-10; 8:13; 9:10; 14:27; 15:8, 16, 29, 33; 19:23; 22:4; 28:5, 9; 31:2, 30). De Dodezeerollen van Qumran verwijzen er ook naar (4QProv^a: Spreuken 1:17-2:1; 4QProv^b: 13:6-9; 14:5-10, 12-13, 31-35; 15:1-8, 19-31). In het apocriefe boek van Sirach vallen de gebeden op (Sirach 22:27-23:6; 36:1-22).

Natuurlijk komen gebeden ook voor in de wijsheidsliteratuur van het oude Nabije Oosten. We kennen Egyptische, Sumerische, Akkadische, Hittitische en Ugaritische gebeden. Maar zij bidden niet tot de ware God Die alleen God is en ook verhoren kan en wil.

De psalmen worden het gebedenboek van Israël genoemd. We kennen gebeden om redding, zaligheid en verlossing; aanbiddings-, lof-, klaag-, wijsheids-, en dankpsalmen; om slechts enkele categorieën van gebeden te noemen. Wat Wijsheidspsalmen betreft denk daarbij aan Psalm 1; 45; 73; 119. Denk aan het Hooglied en de Klaagliederen van Jeremia. Daarnaast kennen we ook boetepsalmen zoals Psalm 6; 17; 25; 32; 51; 86; 102; 130; 143. Zie ook Ezra 9, Nehemia 1:9 en Daniël 9. Ook kennen we vloekpsalmen, waarin om Gods vloek over Gods vijanden wordt gebeden zoals in Psalm 109; 139. Zie ook Spreuken 1:28. In alle omstandigheden mag God worden gezocht Die de hoop van Zijn ellendigen niet beschamen zal.

Getalsmatige gezegden. Getalsmatige of numerieke gezegden behoren naast andere poëtische stijlfiguren tot de literaire genres die fundamenteel zijn in de wijsheidsliteratuur en in Spreuken. Deze zijn gebaseerd op zorgvuldige observatie van bepaalde zaken en vervolgens verzameld en geclassificeerd volgens het schema X en X+1. Ze zijn ontleend aan: de natuur (Spreuken 30:15-16; 30:18-19); de maatschappij (Spreuken 30:21-23); de ethiek (Spreuken 6:16-19; 30:7-9); en de theologie (Job 5:19-22; 33:14-15). Vergelijk verder Spreuken 26:24-25; 30:24-31. Bij de profeet Amos komt deze stijlfiguur ook voor (Amos 1:3, 6, 9, 11, 13; 2:1, 4, 6) en in het apocriefe geschrift Jezus Sirach (23:16-18; 25:1-2, 7-11; 26:5-6, 28; 50:25-26).

Graag wil ik aan dit onderdeel nog de stijlfiguur toevoegen die ik omschrijf als “beter dan” gezegden zoals blijkt uit Spreuken 19:1. Wij kennen dat ook in ons gezegde “beter laat dan nooit”. Ik verwijs naar Spreuken 12:9; 15:16-17; 16:8; Prediker 4:3, 6; Sirach 40:19-26; en met een variatie: Spreuken 17:26; 18:5; Prediker 3:12, 22.

Inclusio. Inclusio betekent letterlijk: insluiting. Deze stijlfiguur bevat een herhaling van woorden of een vers aan het begin van een gedeelte en aan het einde daarvan; als het ware een refrein. Soms gebruikt men er de naam “enveloppe” voor die de inhoud aardig dekt. Het is een stijlfiguur die zowel in proza als in poëzie voorkomt in zowel het Oude als het Nieuwe Testament.

Voorbeelden van inclusio zijn wat het Oude Testament aangaat: Psalm 1:1, 6; 8:2, 10; 21:2, 14; 29:10-11; 73:1, 28; 103:1, 22; 104:1, 35; 118:1, 29; 146:1, 10; 147:1, 20; 148:1, 14; 149:1, 9; 150:1, 6. Denk ook aan Prediker 1:12-12:7; eigenlijk is heel het Bijbelboek Prediker een inclusio. Ik zie ook inclusio in Spreuken 1:2-7. Want de woorden “wijsheid en tucht” in vers 2 die wijzen moeten kennen, worden herhaald in vers 7: wijsheid en tucht” die dwazen verachten. Denk ook aan Hooglied 2:8-17. Vooral in het Bijbelboek Jeremia zie ik deze stijlfiguur vaak: Jeremia 1:11-24:3 en de hoofdstukken 36 tot en met 45. Ik denk ook aan Ruth 1:1-22.

Ook in het Nieuwe Testament zien we voorbeelden van inclusio in de woorden van de HEERE Jezus. Ik noem een aantal voorbeelden. In Zijn Bergrede spreekt Christus over “de wet en de profeten” (Mattheüs 5:17) en Hij eindigt met “de wet en de profeten” (Mattheüs 7:12). Heel het Evangelie naar de beschrijving van Mattheüs is trouwens een inclusio gelet op de Naam Immanuël, Ik ben met u (Mattheüs 1:23 tot en met Mattheüs 28:20). Ook in Markus 11:12-26 vinden we deze stijlfiguur want de tempelreiniging heeft alles te maken met de verdorde vijgeboom met als conclusie de verzen 24-26.

Ironie. Ironie is een vaak voorkomende stijlfiguur in het Oude Testament zowel in proza als poëzie. Het

woord komt uit het Grieks *εἰρωνεία* en betekent “geveinsde onwetendheid”. Het wil in het algemeen duidelijk maken dat hetgeen gezegd wordt in werkelijkheid afwijkt van de bedoeling die de spreker er mee voor heeft. Een voorbeeld vinden we in de uitdrukking “dat is me wat moois” terwijl men bedoelt dat dit zeer droevig is. Ironie komt voor als overdrijving of hyperbool om zaken bespottelijk te maken; maar ook als understatement; het tegenovergestelde van overdrijving.

Zo komt ironie voor in het Oude Testament: de Bijbelboeken Ruth, 1 en 2 Samuël, Esther (bijzondere activiteiten hebben het tegenovergestelde van wat men verwacht tot gevolg: Haman richt de galg op voor Mordechai maar Haman wordt er zelf aan gehangen), Job, Psalmen, Spreuken, Prediker, Jesaja, en elders. En ook in het Nieuwe Testament komt deze stijlfiguur voor, bijvoorbeeld in retorische redevoeringen. Zie de volgende plaatsen: Ruth 1; 1 Samuël 15; 2 Samuël 11; Esther 6:1-11; 8:8; 9:1, 22, 25; Job 9:30-31; Psalm 73:24; Spreuken 1-9; 15:11; Prediker 3:16; 7:15; 8:10; 10:6-7; Jesaja 25:8; Openbaring 21:4.

Metafoor. Een metafoor (van het Latijnse *metaphora*: overdracht) is een vorm van beeldspraak waarbij sprake is van een onuitgesproken vergelijking. Het is geen verklaring maar een vergelijking met een bekend beeld waarbij men de interpretatie van dat beeld overlaat aan de lezer. Het is een vaak voorkomende stijlfiguur in het Oude en Nieuwe Testament in het algemeen en in het bijzonder in de wijsheidsliteratuur. In een metafoor worden twee zaken met elkaar vergeleken zonder persé woorden “gelijk” of “als” te gebruiken (Psalm 23:1); al kan dat natuurlijk wel. Vanzelfsprekend geldt datgene wat ik in het bovenstaande onder “allegorie” heb geschreven ook voor de metafoor; voor men er erg in heeft, gaat zo’n literair genre slechts bedoeld om de tekst beter te verstaan een eigen leven leiden met alle gevolgen vanden voor een juiste exegese. Zie verder boven onder “Beeldspraak”.

Laat ik een en ander verduidelijken. Ik denk daarbij aan de Bijbelboeken Ruth, Job en Klaagliederen. Zo is Job 19:25-27 een metafoor om duidelijk te maken hoezeer het geloof van Job in zijn levende Verlosser ondanks zijn verschrikkelijke omstandigheden nochtans voor hem levende werkelijkheid is. Soms kan ook een groep *bicola* een metafoor uitwerken zoals we kunnen zien in Job 14:10-12. In het algemeen stel ik dat metaforen historische en profetische teksten verbinden met teksten uit de wijsheidsliteratuur.

Voorbeelden zijn: Hosea 4:16; 8:7; 9:10, 13, 16; 10:1, 4; 14:6. Israël wordt vergeleken met ‘*een onbandige koe*’. Door de zonde van het volk zal men ‘*wervelwind*’ maaien. Hosea 9 en 10 tekenen in gelijkenissen de gevolgen van Israëls zonde. De toekomstige zegen van Israël wordt in Hosea 14 voorgesteld onder het beeld van ‘*de dauw*’ waar de HEERE zegt: ‘*Ik zal Israël zijn als de dauw*’.

Metaforen in een tekst is eigenlijk spreken in beelden. Dat dit ook geldt voor de Bijbelboeken van Psalmen, Prediker en Spreuken zullen we zien. In Psalm 22:13 wordt de metafoor gebruikt van ‘*vele varren*’, die David ‘*omsingeld hebben*’ en ‘*sterke stieren van Basan*’ die hem ‘*omringd hebben*’ om daarmee aan te geven dat voor David zijn vijanden als sterke stieren zijn. Hij kan geen kant op.

De poorten die in Psalm 24:7 genoemd worden, herhaald in Psalm 24:9 en 87:2, zijn een metafoor van de Koninklijke heerschappij van de HEERE over Zijn volk. In het algemeen is de poort een metafoor voor de hele stad. Wie erdoor naar binnengaat ontvangt het leven. Zie ook Spreuken 1:21; 8:3, 34-35. Denk ook aan het onderwijs van Christus hierover in Mattheüs 7:13-23 en Lukas 13:22-30.

De bijen waarvan Psalm 118:12 spreekt zijn een metafoor voor de naties rondom de psalmdichter die door de HEERE vernietigd worden. In de psalmen 57:2; 61:4; 62:3; 63:8; 78:15-16; 90:1; 91:1, 4; 105:41; 114:8; 140:7; 144:1-2 vinden we allerlei metaforen over de HEERE als Koning op Zijn troon regerend vanaf Jeruzalem; de HEERE als de Rots Die alle vijanden te hoog is; en de HEERE bij Wie veiligheid en bescherming is zoals jonge vogeltjes beschutting vinden onder de vleugels van hun vader en moeder. Zie ook Spreuken 2:7-8; 18:10.

In Prediker 1:14, 17; 2:11; 4:4 is de wind een metafoor voor de vluchtigheid van het werk van een mens en zijn prestaties. In Prediker 12:5 is de amandelboom een metafoor voor de ouderdom.

In het Bijbelboek Spreuken met Spreuken 1:7 als een paraplu over het geheel vinden we veel metaforen. De tekst uit Spreuken 26:3 waar gesproken wordt over ‘*een zweep voor het paard, een toom voor den ezel, en een roede voor den rug der zotten*’ is een metafoor voor het aanleren van discipline bij een dwaas. De doorn in Spreuken 26:9 is een metafoor voor het misbruik maken van een spreuk (מִשְׁלֵל). Spreuken 2:12-15 en natuurlijk ook hoofdstuk 9 zijn een metafoor om duidelijk te maken dat het pad des levens inderdaad tot het leven leidt maar dat het pad des doods naar de dood voert. In Spreuken 3:18-20 wordt de Wijsheid vergeleken met een boom des levens net als in hoofdstuk 8:22-31. Zie ook Spreuken 4:23; 5:6; 6:23.

In Spreuken 5:1-23; 6:20-35; 7:1-17 ontbreken de metaforen die waarschuwen tegen ontucht niet. En uit Spreuken 2:16-17 wordt duidelijk dat de leidsman van de jeugd een metafoor is van Gods verbond met Israël (die moet je dus niet verlaten!) terwijl echtbreuk een metafoor is voor het verbreken van Gods verbond (dan kies je uiteindelijk voor de dood!). Dat de God van Israël de persoonlijke Toevlucht is van de wijze die naar Zijn stem luistert en dat degenen die niet naar Zijn stem luisteren de dood lief hebben, blijkt uit Spreuken 1:17; 2:7; 6:23; 10:11, 25-26, 29; 13:9; 14:26-27; 18:4; 20:15b; 21:6b; 27:15-16.

De bekende opwekkingsprediker Jonathan Edwards maakte graag gebruik van de metafoer van Spreuken 25:11. Zie de metaforen van Spreuken 10:10; 15:30; 23:26; 25:17. Denk ook aan de metafoer in Spreuken 10:1 waar duidelijk is dat de zoon die zijn ouders blij maakt wijs is omdat hij is als één die de HEERE dient. En dat de zoon die zijn ouders droevig maakt dwaas is omdat hij is als één die afgoden dient. Zie ook Spreuken 14:1; 12:3; 22:14.

Personificatie (zie onder) is een type van een metafoer. We vinden deze personificatie ook in Spreuken in de type van Vrouwe Wijsheid en Vrouwe Dwaasheid in Spreuken 1:20-33; 8:4-36; 9:1-18. Zij die wijs willen worden moeten luisteren naar Vrouwe Wijsheid; en dat betekent het leven. Zij die dwaas willen blijven moeten zich laten meedrijven op de sroom van het zoet gefleem van Vrouwe Dwaasheid; maar dat betekent wel de dood en de hel.

In allerlei metaforen in het Nieuwe Testament is duidelijk hoe christenen het Bijbelboek Spreuken hebben gelezen juist met het oog op Spreuken 8:22-36 en 9:1-18. Want ze vulden voor Vrouwe Wijsheid de Naam in van de HEERE Jezus net als ik trouwens. En daar geeft ook het Nieuwe Testament aanleiding toe. Zie verder in Hoofdstuk 11 van deze studie.

Want we lezen in Kolossensen 1:15-17: Christus *'Dewelke het Beeld is des onzienlijken Gods, de Eerstgeborene aller kreaturen. Want door Hem zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn, hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten; alle dingen zijn door Hem en tot Hem geschapen; En Hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan te zamen door Hem.'*

En ook in Openbaring 3:14 lezen we: *'En schrijf aan den engel van de Gemeente der Laodicensen: Dit zegt de Amen, de trouwe, en waarachtige Getuige, het Begin der schepping Gods.'*

Werkelijk, de HEERE Jezus Die Zich van metaforen bediende in Zijn gelijkenissen staat in de plaats van Vrouwe Wijsheid uit Spreuken 1, 8 en 9. De joden lazen de metaforen van Vrouwe Wijsheid en Vrouwe Dwaasheid als een keuze tussen de HEERE en de afgoden. Zo hebben christenen deze metaforen gelezen als een keuze tussen het volgen van de HEERE Jezus en allerlei afgoden van macht, geld, rijkdom, status, alcohol, seks, enzovoorts.

En om niet meer te noemen: in de Openbaring aan Johannes is Babylon een metafoer voor allen die tegen God opstaan (Openbaring 14:8; 16:19; 18:2, 21).

Metonymie. In het verlengde van het vorige is metonymie of synecdoche ook een soort beeldspraak.

Letterlijk betekent het woord vanuit het Grieks "betekenisverschuiving", μετωνυμία; een soort van associatieve gedachte niet op grond van overeenkomst maar op grond van relatie. In het Nederlands worden metonymieën dikwijls gebruikt. Voorbeelden zijn:

1. Synecdoche als pars pro toto (een deel voor het geheel) in de uitdrukking "neuzen tellen", dat wil zeggen: tellen hoeveel personen aanwezig zijn; en het omgekeerde als totum pro parte (het geheel voor een deel) in de uitdrukking "de kaars brandt" terwijl in werkelijkheid het kaarsvet brandt in het topje van de pit.
2. Synecdoche als abstractum pro concreto (een abstract begrip voor een concreet woord) in de uitdrukking "de kerk gaat uit" terwijl die uitdrukking zegt dat de mensen die de kerkdienst bezocht hebben het kerkgebouw verlaten; en het omgekeerde concretum pro abstracto (een concreet woord voor een abstract begrip) in de uitdrukking "hij verdient daar een goede boterham" hetgeen wil zeggen dat hij in zijn werkkring een goed inkomen heeft.
3. Synecdoche als eponiem waarbij de metonymie de naam draagt van een persoon, plaats of omstandigheid enzovoorts in onderstaande voorbeelden: een "pamper" om doen; we zoeken het woord op in de "Van Dale"; een glaasje "Bordeaux"; een "glaasje drinken"; een "groot hart" hebben; de "emancipatie" van de vrouw; hij gaat er heen met "lood in zijn schoenen"; en hij staat in "vuur en vlam".

Ik noemde hier boven verschillende voorbeelden van metonymie in het Nederlandse spraakgebruik, waarbij duidelijk is dat synecdoche een onderdeel is van metonymie.

We treffen metonymie ook aan in de wijsheidsliteratuur van het Oude Testament zoals onder andere blijkt uit Spreuken 4:23-27 en 6:16-19; een tekst die ik eerder noemde onder het hoofdje "getalmatige gezegden". In beide voorbeelden wordt ethisch gedrag via metonymie voorgesteld door beelden van lichaamsdelen te noemen.

Ook wordt de tegenwoordigheid van God via metonymie beschreven door een zinspelende te maken op het land Israël. Zie Spreuken 10:30. Ditzelfde komt ook voor in Psalm 78:54 en 85:9. Ik denk ook aan Psalm 19:2; een tekst die als zodanig beschouwd kan worden als een metonymie voor hemelbewoners, engelen en gezaligden. In het algemeen wordt beeldspraak in de Bijbel dikwijls gevormd door metonymie of metafoer. Ik verwijs verder naar het hoofdje "metafoer" en "beeldspraak".

Merisme, metriek en Merisme van het Griekse μερισμος is een stijlfiguur waarbij een geheel wordt aangeduid door enkele delen te noemen; doorgaans met een vaste uitdrukking bijvoorbeeld: "door-

metrum. gronden en kennen” of “zitten en opstaan”. In het Oude Testament komt deze stijlfiguur vaak voor vooral in de wijsheidsliteratuur. Ik denk aan Psalm 139:1-2. Daar schrijft de psalmdichter: ‘HEERE! Gij doorgrondt en kent mij, Gij weet mijn zitten en mijn opstaan’. Het betekent dat de HEERE David tot in het diepste van zijn wezen kent en alles tussen zitten, staan, spreken, zwijgen, doen, laten en liggen van hem afweet.

Merisme komt voor in proza en poëzie. Wanneer Genesis 1:1 stelt dat God in den beginne de hemel en de aarde geschapen heeft dan betekent dit vanuit de stijlfiguur van het merisme dat de HEERE alles geschapen heeft. Wanneer in 1 Koningen 4:25 gezegd wordt dat Juda en Israël al de dagen van Salomo zeker woonden onder zijn wijnstok en vijgeboom van Dan tot Ber-seba dan betekent dit vanuit deze stijlfiguur van het uiterste Noorden tot het uiterste Zuiden; dat is: in alle steden en het hele land.

In een merisme wordt zeker in poëtische gedeelten van de Bijbel veel gezegd in korte bewoordingen. Enkele voorbeelden: Job 2:7 (“voetzool” en “schedel”: d.w.z. het lichaam van Job was helemaal overdekt met boze zweren); Job 3:19 (“de kleine” en “de grote”: d.w.z. iedereen sterft); Job 29:8 (“de jongens en stokouden”: d.w.z. iedereen bewees Job achting); Psalm 74:12-17 (“dag” en “nacht”, “zomer” en “winter”: d.w.z. God regeert ons hele leven, alle dagen is Hij Koning); Psalm 148:7-12 (ook hier “ouden” met “jongen”: d.w.z. heel de schepping inclusief alle dieren en mensen moeten de HEERE eren); Spreuken 6:1 (“naaste” en “vreemde”: d.w.z. leen aan niemand iets); Spreuken 14:10 (“droefheid” en “blijdschap”: d.w.z. alle emoties worden hier bedoeld); Prediker 3:1-8 (elke tijd is in Gods hand); Hooglied 4:16 (“noorden” en “zuiden”: d.w.z. alle winden moeten waaien in de hof van de bruid); Hooglied 7:11-13 (ook hier “nieuwe” en “oude”: d.w.z. de gemeenschap tussen Bruidegom en bruid moet vernieuwd worden); Klaagliederen 2:21a (“de jongen en de ouden”: d.w.z. iedereen is gedood).

Metriek, het gebruik van metrum, is belangrijk voor alle poëzie. Vooral Griekse en Latijnse poëzie hebben bepaalde metrische schema’s. Maar zulke schema’s gelden niet voor het Hebreeuwse Oude Testament. Er zijn weliswaar bibliotheken over vol geschreven maar vergeefs. Het Hebreeuws laat zich namelijk niet wringen in onze poëtische schema’s.

Het woord “metrum” of versmaat komt van het Griekse woord μέτρον (metron) en is een combinatie van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen. Een vaste combinatie van deze lettergrepen noemt men versvoet waarbij de lange lettergreep met een streepje (-) wordt aangegeven en de korte lettergreep met een caron (·). Een hexameter bestaat uit zes versvoeten (-, -, -, -, -, -), en een pentameter (-, -, -, -, -) bestaat uit vijf versvoeten.

Inderdaad ken ik deze schema’s van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen vanuit het Grieks (Ilias en Odyssee van Homerus) en Latijn (Aeneas van Vergilius). Hoe heb ik op het Gymnasium erop gezwoegd!

De Duitse dichter Friedrich Schiller (1759-1805) heeft deze hexameter en pentameter in het volgende tweeregelig gedicht of distichon in hexametrische en pentametrische versvoeten samengevat: “Im Hexameter steigt des Springquells flüssige Säule; im Pentameter drauf fällt sie melodisch herab”.

De grote vraag is echter of metrum in Hebreeuwse poëzie en wijsheidsliteratuur valt aan te tonen. De meeste Bijbelgeleerden stemmen overeen dat dit niet het geval is. Een enkeling beweert dat er een zogenoemd Qinah-metrum is te ontdekken in het Bijbelboek Klaagliederen. Qinah-metrum is zo genoemd naar het Hebreeuwse woord קִינָה, dat “klaaglied” betekent. Dit metrum zou gebaseerd zijn op drie beklemtoonde lettergrepen in het ene versdeel en twee in het tweede versdeel (Klaagliederen 2:5). Op z’n best kunnen we zeggen dat de zaak van het Hebreeuwse metrum, als dat al bestaat, in discussie is omdat het Bijbels Hebreeuws een dode taal is en wij niet weten hoe de woorden zijn uitgesproken met of zonder klemtoon. Zie verder bij Dillard en Longman III, Inleiding op het Oude Testament, Heerenveen 2000, pag. 380-381.

Onomatopoeia. Het woord “onomatopoeia” komt van het Griekse woord ονομα “naam” en ποιέω “maken” en staat voor een woord dat een geluid imiteert van wat het beschrijft zoals men een hond imiteert als “woef”. Een en ander wordt in de wijsheidsliteratuur in het Oude Testament gebruikt. Want een kort gezegde of spreuk (בְּשֵׁל) maakt naast een woordspeling (waarbij hetzelfde woord verschillende betekenissen kan hebben of omgekeerd waarbij verschillende woorden dezelfde betekenis hebben; zie onder) gebruik van onomatopoeia of andere middelen om de aandacht van het gehoor te trekken voor deze spreuk die belangrijk onderwijs bevat dat genomen is uit levenservaring of omgang met karakters. Als voorbeeld zou je Spreuken 1:7 kunnen noemen of Hooglied 1:2 al is dat moeilijk met zekerheid vast te stellen omdat je deze teksten moet lezen in het Hebreeuws. Men weet niet hoe het geklonken heeft terwijl assonantie, alliteratie, onomatopoeia en paranomasia in vertalingen verloren is gegaan.

Parallellisme. Het zogenoemde “paralellismus membrorum”, de twee zinsdelen in een spreuk die elkaar op de een of andere manier aanvullen is kenmerkend voor de wijsheidsliteratuur en komt vaak voor. Het is de belangrijkste stijlfiguur in de Hebreeuwse poëzie. Het is niet “hetzelfde zeggen met andere woorden”. De afwijkende woorden uit het tweede versdeel leggen in het parallellisme op een bijzondere

dere wijze de woorden uit van het eerste versdeel. Rijm, een andere vorm van parallellisme, komt in het Hebreeuws nauwelijks voor en is bovendien verloren gegaan bij de vertaling van het Hebreeuws in een andere taal.

Als voorbeeld van parallellisme noem ik Psalm 9:2: *'Ik zal den HEERE loven met mijn ganse hart; ik zal al Uw wonderen vertellen'*. Het is voor David een gegeven dat hij de HEERE looft met heel zijn hart. Maar hoe doet hij dat? En dan ook nog eens met zijn ganse hart? Daarover geeft het tweede versdeel uitsluitel: door het vertellen van de wonderen van de Allerhoogste die Hij in het heden doet en het verleden gedaan heeft. Parallellisme is zo gezien een hulp bij de juiste exegese van de tekst.

Parallellisme was bekend vanaf de derde en tweede millennium in het Nabije Oosten (Shurupak, een Sumerische stad). Akkadische, Egyptische en Ugaritische poëzie getuigen ervan. Het parallellisme kan niet zonder metafoer. Beeldspraak, een bekende stijlfiguur binnen de wijsheidsliteratuur, wordt doorgaans via het parallellisme overgeleverd.

We onderscheiden een aantal parallellismen:

- 1) Synoniem parallellisme: dit parallellisme houdt een herhaling in van dezelfde of vergelijkbare woorden van het ene zinsdeel in het andere zinsdeel van een Bijbeltekst. Overigens is dat alleen goed te begrijpen wanneer de tekst in het Hebreeuws wordt gelezen.

Als voorbeeld noem ik Psalm 19:2. In het eerste zinsdeel van dit vers lees ik: *'De hemelen vertellen Gods eer'*. In het tweede zinsdeel verbonden door "en" (in het Hebreeuws weergegeven door "ו") met het eerste zinsdeel lees ik: *'en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk'*. De twee zinsdelen hebben dezelfde gedachte. *'Hemelen'* en *'uitspansel'* zijn parallel net als *'vertellen'* en *'verkondigen'* en tevens *'Gods eer'* en *'Zijner handen werk'*. We kunnen ook denken aan Psalm 15:1; 24:1; 77:12.

Voor het Bijbelboek Spreuken denk ik in dit verband aan Spreuken 9:10. In het eerste zinsdeel van dit vers lees ik: *'De vreeze des HEEREN is het beginsel der wijsheid'*. In het tweede zinsdeel verbonden door "en" met het eerste zinsdeel lees ik: *'de wetenschap der heiligen is verstand'*. De twee zinsdelen hebben dezelfde gedachte. *'De vreeze des HEEREN'* en *'de wetenschap der heiligen'* zijn parallel net als *'het beginsel der wijsheid'* en *'verstand'*.

In de exegese van dit vers moet men er dus op letten, dat men de wetenschap der heiligen in dit vers uitlegt als eerbied voor God en Zijn Woord, vertrouwdheid met de HEERE. Men zou kunnen zeggen: verborgen omgang met God. En dat het verstand van deze heiligen gekenmerkt wordt door het beginsel der wijsheid. Met andere woorden: wetenschap en verstand is hier niet zozeer onze menselijke rede, los van God, maar is integendeel wetenschap en verstand dat door Gods Geest is vernieuwd en in de weg van het geloof ons eigen wordt. Zie verder Spreuken 16:18, 28; 18:6-7; 19:29.

- 2) Antithetisch parallellisme: dit parallellisme houdt in dat de woorden in het ene zinsdeel van een tekst in (scherpe) tegenstelling staan met de woorden in het andere zinsdeel; beide zinsdelen zijn verbonden door het woordje "maar" (in het Hebreeuws weergegeven door "אך").

Als voorbeeld noem ik Psalm 1:6. In het eerste zinsdeel van dit vers lees ik: *'Want de HEERE kent de weg der rechtvaardigen'*. In het tweede zinsdeel verbonden door "maar" met het eerste zinsdeel lees ik: *'de weg der goddelozen zal vergaan'*. De twee zinsdelen hebben tegengestelde gedachten; *'de weg der rechtvaardigen'* staat tegenover *'de weg der goddelozen'* en *'kennen'* tegenover *'vergaan'*. Hier wordt de zorg van de HEERE voor Zijn volk gesteld tegenover de ondergang van de goddelozen. We zien hetzelfde in Job 4:9; Psalm 30:5; 58:6.

Voor het Bijbelboek Spreuken denk ik in dit verband aan de vele voorbeelden die van deze stijlfiguur te vinden zijn vooral in de hoofdstukken 10-29. Ik noem slechts enkele voorbeelden. In Spreuken 10:2 lees ik: *'Schatten der goddeloosheid doen geen nut; maar de gerechtigheid redt van den dood'*. In Spreuken 10:4 lees ik: *'Die met een bedriegelijke hand werkt, wordt arm; maar de hand der vlijtigen maakt rijk'*. En ten slotte lees ik in Spreuken 10:7: *'De gedachtenis der rechtvaardigen zal tot zegening zijn; maar de naam der goddelozen zal verrotten'*.

Het is duidelijk welke boodschap er uit deze teksten volgt. Iemand kan heel rijk zijn, maar hoe is die rijkdom verkregen? Zonder God? Dan kan men er niet mee sterven! Onrechtmatig verkregen bezit via bedrog in de handel geeft geen zegen. Eerlijk verkregen bezit maakt ook de bezitter rijk in God.

De psalmdichter zingt: men denkt niet meer aan hun verleden staat, wijl al hun glans met hen in 't graf vergaat. Maar na de dood is 't leven mij bereid, God neemt mij op in Zijne heerlijkheid (Psalm 49, vers 6 berijmd).

- 3) Synthetisch parallellisme: dit parallellisme houdt in dat het tweede zinsdeel van een Bijbelvers de woorden aanvullen die in het eerste zinsdeel onvolledig zijn verwoord. Er is dus een zeker verband tussen de beide zinsdelen maar niet zo duidelijk als in de beide voorgaande soorten. Sommige geleerden vragen zich af of er eigenlijk wel sprake is van parallellisme en of het gebruik van dit soort niet een verlegenheidsoplossing is

voor die soorten die niet in de categorie vallen van synoniem en antithetisch parallelisme.

Als voorbeelden van "synthetisch parallelisme" worden genoemd: Psalm 1:3 *'Want hij zal zijn als een boom, geplant aan waterbeken, die zijn vrucht geeft op zijn tijd, en welks blad niet afvalt, en al wat hij doet, zal wel gelukken'*. Voorstanders van dit parallelisme beschouwen het tweede zinsdeel *geplant aan waterbeken, die zijn vrucht geeft op zijn tijd, en welks blad niet afvalt* als een aanvulling op een boom in het eerste zinsdeel. Om te concluderen dat hij die met die boom vergeleken wordt alles zal bereiken.

Psalm 2:6 *'Ik toch heb Mijn Koning gezalft over Sion, den berg Mijner heiligheid'*. Bij synthetisch parallelisme is *den berg Mijner heiligheid* een aanvulling op *Sion*.

Psalm 77:17 *'De wateren zagen U, o God! de wateren zagen U, zij beefden; ook waren de afgronden beroerd'*. Hier zijn de woorden *waren de afgronden beroerd* een aanvulling op *de wateren zagen U, zij beefden*.

Prediker 11:1 *'Werp uw brood uit op het water, want gij zult het vinden na vele dagen'*. Hier is *het vinden na vele dagen* een aanvulling op *het uitwerpen van zijn brood op het water*. Het lijkt een complete zinloze bezigheid om het brood dat een mens tot voedsel dient weg te werpen op het water. En toch zal het hem op de een of andere wijze tot nut zijn al moet hij er dagen op wachten.

- 4) Er zijn ook nog andere categorieën die tot de groep parallelismen behoren zoals morfologisch parallelisme. Dat is een soort waarbij (nogmaals alleen te lezen in het Hebreeuws!) eenzelfde werkwoord in het tweede zinsdeel herhaald wordt als in het eerste zinsdeel maar vanuit een verschillend gezichtspunt bijvoorbeeld wisseling van het zogenaamde perfectum (voltooid tijd) en het imperfectum (verleden tijd) van het Hebreeuwse werkwoord met als voorbeeld: Psalm 29:10, *'De HEERE heeft gezeten over den watervloed; ja, de HEERE zit, Koning in eeuwigheid'*.

Een ander voorbeeld is Psalm 24:7, *'Heft uw hoofden op, gij poorten, en verheft u, gij eeuwige deuren, opdat de Koning der ere inga'*. Hetzelfde Hebreeuwse werkwoord wordt gebruikt in de beide zinsdelen. In het eerste zinsdeel wordt echter de qalvorm van het werkwoord gebruikt en in het tweede zinsdeel de nifalvorm.

Een derde voorbeeld is Jeremia 1:11-12 *'Wijders geschiedde des HEEREN woord tot mij, zeggende: Wat ziet gij, Jeremia? En ik zeide: Ik zie een amandelroede. En de HEERE zeide tot mij: Gij hebt wel gezien, want Ik zal wakker zijn over Mijn woord, om dat te doen'*. Dezelfde stam van het Hebreeuwse woord *amandelroede* en *wakker zijn* die wij niet zo aan elkaar zouden hebben verbonden, wordt in deze verzen gebruikt maar in vers 11 als zelfstandig naamwoord en in vers 12 als werkwoord.

- 5) Numeriek parallelisme. Dat is een soort waarbij een lager getal in het ene zinsdeel of vers verbonden wordt met een hoger getal in het andere zinsdeel of vers. Voorbeelden zijn Spreuken 6:16; 30:15, 18, 21, 29. Zie verder bovenstaande onder "getalsmatige gezegden".
- 6) Opklimmend parallelisme. Dit parallelisme komt voor wanneer een woord of gedachte aan het begin van een tekst onderbroken wordt door een ander element alleen om de begingedachte in het tweede versdeel te voltooiën. Als voorbeeld noem ik Spreuken 31:4, *'Het komt den koningen niet toe, o Lemuël! het komt den koningen niet toe wijn te drinken, en den prinses, sterken drank te begeren'*.
- 7) Veranderend parallelisme. Dit parallelisme wordt zo genoemd omdat de zaak die in het eerste versdeel genoemd wordt in het tweede versdeel van de tekst verandert terwijl dit tweede versdeel bovendien een ellips bevat (zie bovenstaande onder "ellips"). Voorbeeld is Spreuken 7:16, *'Ik heb mijn bedstede met tapijtsieraad toege maakt, met uitgehouwen werken, met fijn linnen van Egypte'*. Het tapijtsieraad in het eerste deel wordt in het tweede deel nader uitgelegd als fijn linnen van Egypte.
- 8) Positief / negatief parallelisme. Dit parallelisme wordt zo genoemd omdat in het vers dezelfde gedachte voorkomt maar in het eerste versdeel wordt het positieve woord gebruikt en in het tweede het negatieve. Voorbeeld is Spreuken 6:20, *'Mijn zoon, bewaar het gebod uws vaders, en verlaat de wet uwer moeder niet'*. Het gaat hier om dezelfde gedachte. Het eerste zinsdeel *bewaar het gebod uws vaders* is positief, het tweede zinsdeel *verlaat de wet uwer moeder niet* is negatief gesteld.
- 9) Mannelijk / vrouwelijk parallelisme. Dit parallelisme waarbij in het eerste zinsdeel het mannelijk woord wordt genoemd en in het tweede zinsdeel het vrouwelijk woord is verbonden met het vorige voorbeeld uit Spreuken 6:20 wanneer we letten op het woord *vader* in het eerste en het woord *moeder* in het tweede versdeel. Zie ook Psalm 85:12 waarbij in het Hebreeuws *waarheid* een vrouwelijk en *gerechtigheid* een mannelijk woord is.

- 10) Grammaticaal parallellisme. Dit parallellisme verandert een enkelvoud in het eerste zinsdeel van een vers in een meervoud in het tweede zinsdeel van dat vers. Voorbeeld is Psalm 33:8 dat voor zichzelf spreekt. *'Laat de ganse aarde voor den HEERE vrezén; laat alle inwoners van de wereld voor Hem schrikken.'*

Peripetie. De stijlfiguur van peripetie komt van het Griekse woord *περιπέτεια* en betekent een plotselinge omkeer van een handeling. Deze stijlfiguur komt niet voor in het Bijbelboek Spreuken al heeft het wel implicaties voor de wijsheidsliteratuur. Omdat het genre wel voorkomt bij de Chetoebim en in het bijzonder bij het Bijbelboek Esther noem ik het hier. Want het Bijbelboek Esther staat vol van handelingen die plotseling worden omgekeerd; denk aan Esther 6:1, 4, 11. Voor mijzelf omschrijf ik als Christen deze handelingen theologisch als het ingrijpen van Gods voorzienigheid. Al is de naam van God in Esther afwezig de zaak is zonneklaar. God bewijst in dit Bijbelboek Zijn aanwezigheid en almacht. Ik ben dankbaar dat dit Bijbelboek in de Joodse canon is opgenomen.

Dergelijke peripetieën zien we ook in het Nieuwe Testament. Wie had gedacht dat Gods Zoon Die in alle nederigheid in het verachte Bethlehem werd geboren en stierf aan het kruis de Zaligmaker der wereld zou worden? Van Genesis tot en met Openbaring merken we dit plotselinge ingrijpen van God. Opmerkelijk is dat het Bijbelboek Esther tussen het begin en het einde van de Bijbel gesitueerd is. Zie verder Handelingen 4:27-28 en Openbaring 1:17-18.

Personificatie. De stijlfiguur van personificatie gebruikt woorden die worden toegeschreven aan bergen, planten, dieren en voorwerpen of begrippen alsof deze kunnen praten en hoorders ertoe kunnen bewegen naar hen te luisteren. Deze stijlfiguur werd al gebruikt door Homerus en Aristoteles die onbezielde dingen lieten spreken. Maar dit genre is een voluit Bijbels gegeven dat in het bijzonder in de wijsheidsliteratuur wordt gebruikt. Een paar teksten uit de grote hoeveelheid moge dit duidelijk maken. Ik denk dan aan Psalm 96:12 waarbij al de bomen van het woud juichen; en aan Spreuken 1:20-33; 8:4-36 waarbij de opperste Wijsheid Haar hoorders vermaant naar Haar stem te luisteren.

In ieder geval is duidelijk dat bijbelschrijvers deze stijlfiguur gebruiken als een oproep tot alle mensen die verantwoordelijk zijn voor hun eigen daden om de liefde van God in gehoorzaamheid door genade in de praktijk van hun alledaagse leven te beantwoorden gedrongen door de vreeze des HEEREN. We vinden dit genre bij Job (Job 39:18), de psalmdichters, bij Klaagliederen (Klaagliederen 1:4) maar bovenal in het Bijbelboek Spreuken (Spreuken 20:1; 30:15-16, want *het graf, de gesloten baarmoeder, de dorre aarde en het vuur zeggen niet: Het is genoeg*).

Deze en dergelijke personificaties maken poëtische beschrijvingen levend en belangwekkend maar willen meer zijn dan versiering. Want ze hebben tot doel dat zij die ernaar luisteren verdiept worden in de gemeenschap met God, en dat zij die er niet naar luisteren wel weten wat ze doen als ze er niet naar luisteren. Zie Spreuken 13:4; 14:10; 16:26; 19:3. Veelal worden mond en lippen dan gebruikt als personificaties om de bedoelingen van mensen in het licht te stellen hetzij in gunstige hetzij in ongunstige zin. Zie Spreuken 10:11, 14, 18, 21 en 32.

Ook kunnen personificaties betrekking hebben op de verhouding van God met (groepen van) mensen en volken. Een land dat bijvoorbeeld tegen God overtreedt kan lijden onder heersers die wispelturig zijn en kort leven (Spreuken 28:2). In Klaagliederen wordt Jeruzalem gepersonifieerd met een vrouw waardoor deze stad en tempel die door Nebucadnezar zijn verwoest lijdt zoals alleen een vrouw lijden kan met alle emoties vandien (Klaagliederen 2:13b). Hetzelfde zou gezegd kunnen worden wanneer we denken aan de verwoestingen in de twintigste eeuw door de eerste en tweede wereldoorlog in landen als België, Frankrijk, Duitsland, de genocide onder de Joden, in de éénentwintigste eeuw in landen als Cambodja, Joegoslavië, Roanda en aan de verwoestingen in Irak, Lybië, Syrië en Noord-Korea.

Maar wanneer het gaat over het gebruik van personificaties in het Bijbelboek Spreuken denk ik vooral aan de vergelijking tussen Wijsheid en dwaasheid die beiden voorgesteld worden als jonkvrouwen zoals in Spreuken 9:1-12; 13-18. Ze staan in scherp contrast. Het is inderdaad een verschil tussen leven en dood. Wijsheid zoekt het goede voor Haar hoorders die Haar volgen; dwaasheid spreekt alleen van plezier-tjes. Wie Wijsheid volgt ontvangt het leven; wie dwaasheid volgt vindt de dood.

In Spreuken 9 nodigen zij beiden elke voorbijganger uit om bij hen de maaltijd te gebruiken. Jonkvrouw Wijsheid, in Spreuken 9:1 in de Statenvertaling de Opperste Wijsheid genoemd omdat het meervoud Wijsheden wordt gebruikt, heeft Haar eigen huis gebouwd, Haar vee geslacht, Haar wijn gemengd en Haar tafel bereid voor een rijk feest. Haar dienstmaagden zendt Zij erop uit om tot Haar maaltijd te nodigen met de woorden: *'Verlaat de slechtigheden, en leeft; en treedt in den weg des verstands'* (Spreuken 9:6). Van die weg legt Spreuken 9:7-12 getuigenis vanaf. Deze verzen bevatten een tegenstelling tussen wijzen en spotters en bewegen de luisteraars dringend de ene of de andere weg te kiezen.

Jonkvrouw dwaasheid vraagt niet de slechtigheden te verlaten want ze heeft dat ook voor zichzelf niet gedaan. Zinloos zit ze aan de deur van haar huis en nodigt zelf voorbijgangers uit en bootst de uitnodiging van jonkvrouw Wijsheid na wanneer ze zegt: *'Wie is slecht? Hij kere zich herwaarts'* waaruit

duidelijk blijkt dat Spreuken 9:16 gelijk is aan Spreuken 9:4. En wat biedt dwaasheid hen die op haar uitnodiging ingaan? Gestolen wateren zijn zoet en het verborgen brood is liefelijk terwijl ze niet onthult dat haar huis voert naar de dood en dat haar genoden in de diepten der hel zijn.

Aan het einde gekomen van de serie vermaningen en lezingen in de introductie van Spreuken 1-9 onderstreept Spreuken 9 de herhaalde vermaningen om wijsheid te krijgen in Spreuken 2:1-6; 3:13-18; 4:5-7; 5:1; 8:10-11. Want de keuze tussen wijsheid en dwaasheid is onvermijdelijk; niemand kan blijven hinken op twee gedachten. En die de vermaning om wijsheid te verkrijgen in de wind slaat kiest voor dwaasheid.

Bovendien gelden beide vrouwen en hun woorden als voornaamste symbolen van de vele typen wijzen en dwazen elders in het Bijbelboek Spreuken. Ik denk aan Spreuken 14:1 *'Elke wijze vrouw bouwt haar huis; maar die zeer dwaas is, breekt het af met haar handen'* terwijl de figuur van dwaasheid symbool is voor een verleidende vrouw tegen wie Salomo waarschuwt (Spreuken 2:16-19; 5:1-6; 6:23-29) en een symbool is voor bedrieglijke woorden van boze mannen (Spreuken 2:12-15; 4:14-17; 6:12-15).

Dergelijke vormen van verleiding illustreren het misbruik van woorden en beelden om anderen te overtuigen (denk aan reclame van allerlei massamedia!). De gestolen wateren en het verborgen brood van dwaasheid herinneren aan de vermaning tegen buitenechtelijke relaties en ontucht (Spreuken 5:1-23; 7:6-27). Haar beloften zijn opmerkelijk gelijk aan die van de gewelddadige bende in Spreuken 1:10-19. En als we daarmee onze tijd met z'n reclames over "vreemdgaan" vergelijken is Spreuken wel zeer actueel.

Jonkvrouw Wijsheid is de personificatie van wijze ouders die hun zoon opvoeden in de vreeze Gods. Zij wil het hart binnendringen en het beschermen tegen kwade verleiding net als ouders die hun zoon een goede opvoeding geven (Spreuken 2:10-16; 6:20-24). Zoals een vrouw die goed voor haar echtgenoot zorgt kan ook Wijsheid "gevonden" worden (Spreuken 3:13-18; 18:22; 31:10-31). Om die reden moet een jongere wijsheid liefhebben en Haar "zijn zuster" noemen; een uitdrukking van genegenheid waaraan het monogame huwelijk zo rijk is (Spreuken 4:6-9; 7:4-5). Vanzelfsprekend gelden deze zaken niet alleen mannen maar ook vrouwen en niet alleen jongeren maar ook ouderen.

Jonkvrouw Wijsheid is echter meer dan een personificatie van een goede vrouw; Zij is ook de raadvrouw van koningen. Haar toespraak in Spreuken 8:1-16 onderstreept Haar betrouwbare regering en inspireert rechtvaardige heersers. Het gezag waarop Zij dit alles baseert is gelegen in Haar aanwezigheid bij de schepping. Want Zij was getuige toen God de wereld schiep. Want Hij schiep hemel en aarde door deze eeuwige Wijsheid (Spreuken 3:19-20; 8:22-36). Op grond van 1 Korinthe 1:24, Kolossensen 1:15-17 en 2:2-3 dient deze personificatie uit Spreuken als een heenwijzing naar Jezus Christus als de Wijsheid van God opdat door Hem zondaren geleid worden tot een gelovige wandel in de hemelen. Zie hoofdstuk 11 van deze studie.

Theodicee. Het woord theodicee komt van het Griekse woord θεος, dat is "God" en het Griekse woord δικη, dat is "rechtvaardiging"; gecombineerd betekent het "de rechtvaardiging van God".

Met het begrip "theodicee" probeert men te argumenteren dat God Die zowel volmaakt goed als almachtig is toch het kwaad in de wereld toelaat. Men wil het probleem van het lijden min of meer logisch verklaren. Maar het is de ervaring van een gelovige dat je het met logica niet redt. Daar is ons verstand te beperkt voor. De rede ((dat is ons natuurlijk verstand dat door de (erf)zonde verdorven is)) kan ons geen afdoende verklaring geven. Ik zeg daarmee niet dat het geloof dat een gave van God is wel een afdoende verklaring geeft dan alleen voor een gelovige die God vreest en zich door Zijn Geest laat leiden. Het geloof heeft zijn redenen die de rede niet heeft.

Er zijn bij ons wat dit onderwerp betreft vragen te over. Waarom treft het kwaad "goede" mensen? Kunnen wij Gods wegen narekenen? Zijn ze wel rechtvaardig? God kan toch het kwade wegemen uit deze wereld want Hij kan toch alles? Is God wel goed? Heeft God alles wel onder controle? Ja, zelfs is God er wel? Of heeft de duivel het voor het zeggen in deze wereld? Enzovoorts. Ik ben ervan overtuigd dat we het antwoord op al deze al of niet terechte vragen op onze knieën moeten zoeken in gelovig luisteren naar Gods stem. We dienen God God te laten zijn en onze hand op onze mond te leggen door ootmoedig te horen wat God tot ons spreken zal. Krijgen we dan altijd een antwoord? Misschien niet een antwoord dat wij verwachten maar wel een antwoord waarmee we verder kunnen. En ik ben ervan overtuigd, dat de Bijbelse wijsheidsliteratuur ons daarin verder helpt.

Theodicee is dus een manier om God te rechtvaardigen hoe Hij met Zijn volk handelt. Dan denk ik aan Job. Hij had bepaalde verwachtingen van God. Want de rechtvaardige heeft voorspoed en de goddeloze heeft ellende overeenkomstig hun gerechtigheid en goddeloosheid in hun beider leven. Maar wat Job ervaart is het tegenovergestelde. De rechtvaardige heeft ellende en het gaat de goddeloze voorspoedig. God handelt zo geheel anders. Zijn Gods wegen wel rechtvaardig? Het antwoord daarop ligt buiten het gezichtsveld van Job en trouwens ook van ons en kan alleen in het geloof worden aanvaard zonder Gods wegen te begrijpen. Denk aan Job 2:10; 19:15-27; 38-41. Ik verwijs ook naar 1 Samuël 2:6; Psalm

27:13; 73:21-28; Prediker 7:14 en Jesaja 45:7. Hieruit is duidelijk dat in al deze teksten Gods rechtvaardigheid niet wordt verdedigd maar wel Zijn wijsheid.

Nu vinden we ook in het oude Nabije Oosten, Egypte, Sumerië en Babylonië een soort rechtvaardiging van het handelen van de goden maar meer in pessimistische en heidense zin. In Israël ligt dat heel anders. Daar vinden we echte theodicee. Naast Job, Psalmen en Prediker spreekt ook het Bijbelboek Spreuken in het bijzonder diepzinnig over de problemen van het kwaad en menselijk lijden met betrekking tot het karakter en de doeleinden van Gods handelen. Want dit Bijbelboek verkondigt ons dat het pad van wijsheid ligt in vertrouwen op God en geen betrekking heeft op de menselijke rede. Misschien zou je theodicee zelfs het hoofdthema kunnen noemen van de wijsheidsliteratuur. God is inderdaad soeverein in alles wat Hij doet.

Ik heb in Spreuken een groot aantal teksten gevonden die allen betrekking hebben op de gedachte van theodicee. Ze laten zich als volgt karakteriseren.

1. Dwazen die niet luisteren naar de stem van de wijsheid zullen verderven (Spreuken 1:7, 22, 29-32; 2:14, 19; 3:31-33; 6:9) maar die naar God horen zullen zeker wonen ((Spreuken 1:33; 2:5; 3:2, 9-10, 16, 18-20, 35; 4:10; 9:10-11; 16:4-5, 8-9, 33; 20:20, 22 (zie Romeinen 12:19), 24; 21:7, 28; 22:22-23; 23:10-11, 17; 24:1, 19, 33-34; 26:4-5; 28:9; 30:22)).
2. Wie op God vertrouwt moet niet op zijn verstand steunen (Spreuken 3:5; 4:23; 19:21; 21:1, 3; 24:12); al kan hij wel bestraft worden (Spreuken 6:23).
3. Dwazen worden opgeroepen naar de stem van de Wijsheid te horen (Spreuken 8:5; 25:2).
4. Tegenstellingen (antithetisch parallelisme) tussen wijzen en dwazen met allerlei gevolgen ((Spreuken 10:3-4, 9, 16, 24, 31; 11:5, 29; 12:2, 22; 14:11, 14, 32; 15:8-9, 16:17, 24 (zie ook Jesaja 53:10 en Mattheüs 22:32), 26, 29; 17:15)).

Woordspeling. De stijlfiguur van “woordspeling” wordt gevormd door hetzelfde woord of dezelfde zin met verschillende betekenissen zogenaamde homoniemen. Zoals zo vaak is dit genre in het Hebreeuws wel te constateren maar in vertalingen niet of nauwelijks herkenbaar. Woordspeling is een typisch kenmerk van Bijbelse wijsheidsliteratuur en in het bijzonder in de Bijbelboeken Esther, Job, Psalmen, Spreuken en Hooglied. Ik verwijs naar onderstaande teksten.

In verband met het verstoten van koningin Vasthi, de gemalin van Ahasveros, de koning van het Perzische Rijk, moet op zijn bevel meisjes worden geronseld voor een seksnachtje bij de koning (Esther 2:3). Job klaagt in hoofdstuk 13:24: *“Waarom verbergt Gij Uw aangezicht, en houdt mij voor een vijand?”* En in Job 15:13 beschuldigt Elifaz Job dat hij zich tegen God keert door zo te spreken. In Psalm 35:1 roept David tot de HEERE: *‘Twist, HEERE! met mijn twisters; strijd met mijn bestrijders’*.

In Spreuken 3:21 en 26 vermaant de wijze leraar: *‘Mijn zoon! laat ze niet afwijken van uw ogen; bewaar de bestendige wijsheid en bedachtzaamheid. Want de HEERE zal met uw hoop wezen, en Hij zal uw voet bewaren van gevangen te worden’*. In hoofdstuk 5:3 waarschuwt hij tegen een overspelige vrouw. Het lijkt zo mooi. Seks is zeer verleidelijk vooral op zakenreizen. Hoe worden we er in onze samenleving door overspoeld! Maar *‘de lippen der vreemde vrouw druppen honingzeem, en haar gehemelte is gladder dan olie’*. Daarom de vermaning: *‘Mijn zoon, bewaar het gebod uws vaders, en verlaat de wet uwer moeder niet. Om u te bewaren voor de kwade vrouw, voor het gevele der vreemde tong’* (Spreuken 6:20 en 24). In Spreuken 7:2a en 14 lezen we hetzelfde.

Woordspeling vind ik ook in Spreuken 10:6b *‘... het geweld bedekt den mond der goddelozen’* (herhaald in hoofdstuk 6:11b) terwijl vers 29 stelt dat *‘voor de werkers der ongerechtigheid verstoring’* is. Hetzelfde ontdek ik in Spreuken 12:13a *‘in de overtreding der lippen is de strik des bozen’*; tevens in hoofdstuk 13:2-3 *‘Eenieder zal van de vrucht des monds het goede eten; maar de ziel der trouwenlozen het geweld. Die zijn mond bewaart, behoudt zijn ziel; maar voor hem is verstoring, die zijn lippen wijd opendoet’*. Wat je zegt is niet om het even. Ongewild (of opzettelijk!) kun je iemand kwetsen. Onze woorden moeten met zout besprengd zijn (zie onder andere Kolossensen 4:6) dat zoveel wil zeggen als: gestempeld door de Heilige Geest vanuit de vreeze des HEEREN. Dat is genade en dat geeft zaligheid.

In Spreuken 19:16a lees ik *‘die het gebod bewaart, bewaart zijn ziel’* en in hoofdstuk 23:17 *‘uw hart zij niet nijdig over de zondaren; maar zijt te allen dage in de vreeze des HEEREN’* (zie ook Spreuken 29:6a). Of het bewaren van Gods gebod in de vreeze des HEEREN door het geloof belangrijk is voor het leven van alle dag en op elk moment van de dag. En om niet meer te noemen in het Bijbelboek Hooglied roemt de bruid bij wijze van woordspeling het gehemelte van haar bruidegom waarbij ze helemaal voor hem leeft (Hooglied 2:3; 5:16; 7:10). Dit alles is het beeld van de gemeenschap van Christus met Zijn Kerk en omgekeerd.